

Jurayev Bahodirxon Jahongirxon o‘g‘li

Farg‘ona shahar 19-ixtisoslashtirilgan

davlat umumta‘lim maktabi

ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

MUMTOZ ADABIYOTDA NAIZRA VA TATABBU’

Annotatsiya: Mazkur maqolada mumtoz adabiyotimizda keng tarqalgan salaflarga ergashib asar yaratishning o‘ziga xos jihatlari, xususan, nazira, tatabbu’lar haqida qisqacha so‘z yuritilgan. Bunday izdoshlikda e‘tibor qaratilishi lozim bo‘lgan jihatlarga ham e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: mumtoz adabiyot, salaflar, nazira, tatabbu’, bayt, misra, lirika, an’anaviylik.

NAIZRA AND TATABBU IN CLASSICAL LITERATURE

Annotation: This article briefly talks about the peculiarities of creating a work following the predecessors common in our classical literature, in particular, nazira, tatabbus. Such a following also focuses on aspects to be respected.

Keywords: classical literature, predecessors, nazira, tatabbu’, beit, misra, lyric, traditionalism.

НАИЗРА И ТАТАББУ В КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация: В этой статье кратко рассказывается об особенностях создания произведения вслед за широко распространенными в нашей классической литературе предшественниками, в частности, назира, татаббу. В такой последовательности также уделяется внимание аспектам, на которые следует обратить внимание.

Ключевые слова: классическая литература, предшественники, назира, татаббу, строфа, строфа, лирика, традиционализм.

O‘zbek mumtoz adabiyotida salaflardan keying avlod uchun o‘tib kelayotgan an’analar mavjud bo‘lib, ijodkorlar bu an’analarni o‘ziga xos tarzda davom ettiradi va yangicha qarashlar bilan boyitib keldilar. Mumtoz she‘riyatimizda ko‘p asrlardan beri rivojlanib kelayotgan o‘zidan oldin yaratilgan lirik asarlarga o‘xshatib asarlar yozish an’anasi lirik janrlarda yaqqol ko‘zga tashlanadi. Biz quyida shularning ayrimlari, xususan, naziralar va tatabbu’lar haqida qisqacha so‘z yuritmoqchimiz.

“Nazira – (arabcha o‘xshash narsa) o‘tgan yoki zamondosh shoirlar asarlariga o‘xshatma, javob tariqasida yaratilgan asar. Shoir nazira yaratar ekan, biror asarga ko‘r-ko‘rona taqlid qilmaydi, unga ijodiy yondashadi, asar mazmunini rivojlantiradi, g‘oyaviy motivlari, obrazlarini boyitadi, badiiy qimmatini oshiradi. Shu bilan u asarga o‘z davri, tarixiy sharoiti va adabiy muhiti ruhini kiritadi” [1.165].

O‘zbek mumtoz she‘riyatining mashhur vakillari – Alisher Navoiy, Husayniy – Husayn Boyqaro, Mashrab, Furqat kabilarning bu sohada mohirona qalam tebratganlari ma‘lum. Alisher Navoiyning fors tilida yozilgan “Devoni Foni” asari naziralar to‘plamidir. Alisher Navoiy mazkur asari bilan o‘zbek adabiyotida fors-tojik tilida yaratilgan nazirachilikning asoschisi sifatida tarixda qoldi. Nazira sifatida asar yaratish ayniqsa adabiy muhitlarda anchayin keng

tarqalgan. Adabiy muhitlarning asoschilari yoki koʻzga koʻringa vakillariga ergashib nazirlar yozish Hirot, Qoʻqon, Xiva Buxoro adabiy muhitida anchayin keng tarqalgan. Misol uchun Hirot adabiy muhitida yaratilgan koʻplab asarlar Alisher Navoiy, Qoʻqon adabiy muhitida Umarxon va Nodiralarga, Xiva adabiy muhitida esa Feruz asarlariga koʻplab nazirlar yozilganligi ham fikrimizni quvvatlantiradi.

Qoʻqon adabiy muhitek mumtoz adabiyotida tatabbuʼ atamasi ham keng qoʻllaniladi. Mazkur atama naziraga yaqin tursa-da, undan farq qiladi. Tatabbuʼ – (arabcha ergashmoq) ijodkorning biron bir shoirga ehtiromi belgisi sifatida yoki bellashish, musobaqalashish maqsadida uning biron asariga yozilgan javobi. Javob oʻsha asar mavzusi, vazni, qofiya tizimi doirasida yozilishi shart boʻlgan. Tatabbuʼlar sheʼriyatning istalgan janri yo shakli – farddan tortib dostongacha yozilishi mumkin. Adabiyotimizda tatabbuʼlar gʻazal va doston shakllarida bitilgan [1.253].

Qoʻqon adabiy muhitida nazirachilik boshqa adabiy muhitlarga nisbatan anchayin keng rivojlandi. Hamza Hakimzoda Niyoziy 1927-yilda yozilgan sheʼri “Oʻzbek xotini tilidan” mumtoz adabiyotimizning zbardas vakili Mashrabning “Dastingdan” radifli muxammasiga nazira tarzida yozilgan. Hamza Mashrab sheʼrining vazni, qofiyasi va radifini saqlagan holda yozgan mazkur sheʼri musaddas tarzida yaratadi. Mashrab esa muxammas tarzida bayon qiladi.

Mashrab muxammasida aytishicha, uni koʻzining oqidek mehribon, ruhi ravoni, dilining quvvati boʻlgan yoridan ayirdilar. Oshiq chamanda bulbul kabi oshiyonsiz, hatto vayronalardan ham makon topa olmaydi. Yaqinidan, azizidan judo boʻlib, boshida suyanchigʻi yoʻq oshiq hech kimni oʻzining holatiga tushishini xohlamaydi. Bu yorugʻ olam ham koʻziga tordek boʻlib koʻrinadi. Ammo u yaratgandan umid uzmaydi. Hayotga ishonch-umid bilan boqadi, himmat yoʻliga yetishlikni orzu qiladi:

Iloho, menga yetkurgaymukin xurshidi matlabni,

Saodat vaqtida boshingʻa chun iqboli kavkabni,

Iloho, sen yetur himmat yoʻligʻa xasta Mashrabni,

Hama obod boʻldi, boʻlmadim obod dastingdin,

Ki men har qaygʻa borsam, dod etarman, dod dastingdin [2.185].

Hamza Hakimzoda Niyoziy musaddasida esa zamona zaylidan noligan, ozodlikka chiqishni orzu qilgan ayolning dardu hasratlari ifoda qilingan.

Yosh umri jovidonlar boʻldi chun barbod, dastingdan,

Asir qoldiq jahonda, bexabar ustod, dastingdan [3.193].

deya tuzimdan aziyat chekkan ayollarning ijtimoiy masalalarni bayon qiladi.

Mashrab muxammasida

Hama obod boʻldi, boʻlmadim obod dastingdin,

Ki men har qaygʻa borsam, dod etarman, dod dastingdin

bayti takrorlanadi.

Hamza nazirasida esa

Hama ozod bo‘ldi, bo‘lmadik ozod dastingdan,

Bugun Baynalmilalga dod etarmiz, dod etarman, dod dastingdan

tarzida takrorlanadi.

Mashrab muxammasida ayol – yor an’anaviy ko‘rinishda, oshiqqa mehr ko‘rsatmaydigan ma’shuqa sifatida gavdalanadi (Mashrab muxammasida tasavvufiy iarashlar aks etgan). Hamza musaddasida esa ma’rifatga, ilmga erishmoqchi bo‘lgan ayol gavdalanadi. Mashrab she’rida aks etgan mavzu Hamza ijodida yangicha ma’noda yangraydi.

Demak, nazira hamda tatabbu’ bir-biridan farq qiladigan adabiy tushunchadir. Nazirada tarixiy sharoiti va adabiy muhit ruhi aks etadi, tatabbu’da esa asar mavzusi, vazni, qofiya tizimi doirasida yozilishi shart bo‘ladi. Nazirada mavzu, mazmun va shaklga ijodiy qaraladi, g‘oyadagina emas, balki badiiy shaklda ham o‘zgarish ro‘y beradi. Tatabbu’da esa mashhur shoirning g‘azaliga yoki ijodiga oid asariga uning qofiyasi va vazni saqlanib, javob tariqasida yoziladigan asarga aytiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ф.Салиев, Г.Қурбониёзов. Адабиётшунослик атамаларининг изоҳли сўзлиги. Тошкент. “Янги аср авлоди”. 2010.
2. Машраб. Тошкент. Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. 1971.
3. Ҳамза Ҳақимзода Ниёзий. Тўла асарлар тўплами. 2-том. Тошкент. 1988.